

VULTURUL ȘI CORBUL

FLORENTINA CAZAN și ANETA BOIANGIU

Manifestările concrete ale gândirii omului medieval au făcut ca actele mai importante din viața sa, aspirațiile sale să se materializeze sub forma unor simboluri. Varietatea sensurilor lor constituia un adevărat limbaj; într-o vreme în care scrisul se folosea rar; dar scopul simbolurilor era nu numai acela de a fixa o certitudine sau realitate, ci printr-un proces invers al gândirii indivizilor, se credea că simbolurile odată figurate aveau puterea de a concretiza o imagine dându-i viață, de a ajuta la împlinirea unor năzuințe. Simbolurile ce însoțeau anumite acțiuni aveau totodată menirea să sublinieze fastul, adăugând un plus de prestigiu celor ce le practicau sau le purtau. Heraldica se înscrie în această ordine de simboluri. Adevărat portret moral; ea se bazează pe conștiința personalității, răspunzând unei concepții elevate asupra umanității. Forma de perpetuare a acestei veritabile arte s-a schimbat de la loc la loc și de la timp la timp. În evul mediu reprezentările trebuiau să vorbească despre noblețe, onoare, credință etc., noțiuni impuse de norme precise de viață strâns legate de indivizii ce trăiau în anumite condiții de viață și nu rupte de ei.¹⁾

Spre a le exemplifica ne vom opri asupra a două din ele, aquila și corbul, aducând unele elemente noi în ce privește interpretarea lor.

Aquila cea mai maiestoaasă și puternică dintre păsări, ce pare că domină din înaltul cerului munți, câmpii, văi și ape, fără a putea fi atacată de nimeni a fost lesne asimilată — după cum este îndeobște cunoscut — cu puterea imperială, aceea ce se voia a fi suverană între suverani, reprezentată în evul mediu european de împăratul bizantin și împăratul german, ambii socotindu-se descendenți ai împăraților romani și deci în drept să stăpânească lumea. În cele ce urmează ne vom referi la două interpretări date aquilei de ideologii din secolul XVI în urma schimbărilor politice majore ce avuseseră loc, prin cucerirea imperiului bizantin de către turci. Această situație făcuse ca singurul continuator al tradițiilor romane de stăpânire să apară imperiul german. Pericolul otoman impunea unitatea țărilor din Europa sub hegemonia unei mari puteri, ca astfel unită Europa să țină piept dușmanului din

afară. Ideologi politici germani nu au întârziat să apară³⁾, care răspunzând aspirațiilor mai vechi ale împăraților germani de dominație universală, au îmbrăcat tendințele de cucerire ale imperiului sub formula „apărării Europei“. Printre aceștia se numără Ioannes Cuspinianus (Spiesshammer fost consilier al împăratului Maximilian de Habsburg) care considera că stăvilirea înaintării turcilor în Europa depindea în primul rând de eforturile pe care avea să le facă în acest sens imperiul propriu-zis.³⁾ Prima jumătate a secolului XVI când turcii ajung să bată la porțile Vienei (1529) este marcată de puternica personalitate a lui Carol Quintul.

Acest suveran prin numeroasele sale stăpîniri, Germania, Țările de Jos, Spania, Lumea Nouă, îndreptătea speranța pe care Cuspinianus și-o pusese în el, anume organizarea de către împărat a unei cruciade antiotomane și recunoașterea sa ca stăpîn al Europei. Acest fapt avea să se împlinească prin unirea imperiului german cu fostul imperiu bizantin, după ce Carol Quintul ar fi cucerit Constantinopolul.

Proiectul său avea nevoie de o legitimare de acea Cuspinianus, cu argumente, mai mult sau mai puțin convingătoare, prezenta imperiul german ca pe singurul continuator al celui roman. Folosind un limbaj simbolic el afirma că germanii au fost aceia care au cucerit „aquia romană“, cu alte cuvinte germanii au preluat puterea imperială după ce au înfrînt pe romani. Prin urmare, avusese loc un transfer de putere și odată cu ea și de simboluri.

Explicația lui Cuspinianus a atras după sine schimbări în interpretarea simbolistică a stemei imperiale care la acea vreme era, după cum se știe, vulturul bicefal vrînd să însemne cele două imperii, de apus și de răsărit, unite într-un singur corp. În interpretarea sa stema avea următoarea semnificație: Nu este un vultur cu două capete, cum poporul neștiutor crede, ci sînt doi vulturi care se acoperă cu aripile unul pe altul dînd impresia unui singur corp. Ei reprezintă cele două din cele trei legiuni romane pe care le-au învins germanii. Stîndardul celei de-a treia legiuni nu a fost găsit, altfel stema imperială ar fi avut trei capete de vultur. (Fig. 1).

Pasajul prezentat se referă fără îndoială la îngrîngerea suferită de comandantul legiunilor romane de la Rin, Varus, din partea germanilor, în anul 9.e.n., în pădurea Tautoburg, dar explicația pe care o dă Cuspinianus semnificației stemei imperiale este fantezistă. Vulturul bicefal a fost introdus sporadic în heraldica europeană, încă din secolul XIII, pentru a evoca ideea puterii imperiale, atât asupra Occidentului cît și a Orientului. După căderea Bizanțului, Casa de Austria a adoptat definitiv acest simbol, iar lupta cu turcii i-a permis să transforme într-un drept, ceea ce la început fusese doar un obicei.³⁾

Explicația neverosimilă dată stemei imperiale de fostul sfetnic al lui Maximilian, precum și exagerările sale cu privire la rolul lui Carol Quintul erau, însă, firești. El dorea să trezească interes față de proiectul său mai întii la Carol V și apoi la principii germani, pentru a-i determina la o acțiune hotărîtă împotriva musulmanilor. Idealul lui

Cuspinianus, la care visase și Flavio Biondo, acela al unității Europei în lupta împotriva turcilor, avea la ideologul german un obiectiv concret: fuziunea celor două imperii sub hegemonia habsburgică, în lupta împotriva turcilor și cucerirea Constantinopolului.⁶⁾ Constantinopolul părea menit să fie adevărata capitală a lumii. Unul dintre ambasadorii împăratului german trimis la curtea lui Soliman Magnificul, savantul flamand Augier Ghislain Busbecq scria că natura a creat Constantinopolul „pentru a fi capitala universului”,⁷⁾ iar Pierre Gylli, călător francez (1544), între toate capitalele lumii considera singur Constantinopolul oraș nemuritor.⁸⁾ Ideea unei monarhii absolute al cărui monarh, împăratul habsburgic, era unicul și adevăratul moștenitor al imperiului roman, se reflectă și în ideologia religioasă a vremii, căci după cum remarcau clasicii marxismului, spiritualul ca expresie ideologică a feudalității era un factor important, în sensul că lumescul în sine căpăta o formă spiritualizată, în închipuirea oamenilor realitatea transformându-se în imagini fantastice și ajungându-se la iluzii pe care împăratul sau papa le-au promovat.⁹⁾ La aceste iluzii recurge și Cuspinianus când se străduia să găsească noi argumente pentru a întări explicația dată stemei imperiale. Ele constau în numărul mare de profeți potrivit cărora Carol Quintul ar fi fost destinat de o voință divină să cucerească Constantinopolul.¹⁰⁾

În stemă cele două capete întoarse ale aquilei sînt unite prin coroana habsburgică, element semnificativ. Pe pieptul păsării se află un scut despicat în două cu primul cartier mobilat cu un turn (probabil simbolul suzeranității) iar al doilea fasciat. Aripile, fiecare cu cîte douăsprezece pene se deschid ocrotitor și maiestuos totodată, iar picioarele, ce parcă stau să se desprindă de pămînt, sugerează năzuința imperiului de a se înălța spre noi culmi. Asupra acestor detalii, Cuspinianus, preocupat de justificarea ideii la care ținea, nu face nici un comentariu.

Expansiunea imperiului otoman spre centrul Europei, după căderea Belgradului (și înfrîngerea Ungariei la Mohaci 1526) au obligat pe politicienii vremii să constate încă odată că au îmbrățișat idealul politic al unei monarhii universale, în care să fie inclusă întreaga lume europeană. Cucerirea Constantinopolului furnizase sultanului elementul teoretic care să-i legitimeze politica de expansiune. În titulatura sa, Soliman Magnificul adoptase pe lingă șah de Bagdad și Irak, de sultan al Egiptului și cea de caesare de Rum (caesar al Romanilor). Ibrahim pașa declara în 1533, în numele stăpînului său, că „din secolul I de la Augustus, în Europa nu există decît o singură coroană imperială și aceasta este coroana pe care o poartă împăratul nostru (sultanul) moștenitor al tronului caesarilor”.¹¹⁾ (subl. n.).

În fața pericolului din ce în ce mai mare, mulți se resemnează, mai ales că frămîntările politice din imperiul german cauzate de apariția Reformei nu prevesteau nimic bun. Mulți se întrebau cu ce ar fi mai bună o stăpînire germană decît una otomană. Aceștia erau încurajați de protestanți care vedeau în cadrul dominației otomane

posibilitatea afirmării religiei lor, cunoscută fiind toleranța religioasă din imperiul roman. Și de data aceasta ideologia religioasă, prin profețiile cuprinse în cărțile sfinte, a furnizat elementele necesare accep-tării unei a treia stăpîniri de caracter universal. Asistăm cum într-o perioadă de criză o ideologie politică ia locul alteia fapt reflectat și în heraldică. Umanistul Theodorus Bibliander ne face o descriere a unei steme care reprezenta succesiunea celor trei imperii (bizantin, german, otoman) ele întruchipînd, în acea vreme, singura cale posibilă de uni-ficare politică a Europei. (Fig. 1).

Stema la care ne referim nu a intrat în circuitul heraldic, de aceea, a rămas necunoscută. Ea era formată dintr-o aquilă de data aceasta tricefală nu bicefală, iar cele trei capete erau unite printr-un singur corp. La fel ca și în cazul stemelor anterioare, aquila ține ambele aripi întinse, picioarele se desprind de pămînt parcă ar vrea să-și ia zborul, ciocurile celor trei capete sînt larg deschise lăsînd să se vadă limbile și dînd să se înțeleagă strigătul pe care-l scoate această pasăre uriașă înainte de a se ridica în înălțimi. Numărul penelor este de douăzeci astfel dispuse : fiecare aripă are cîte șase pene. Pe umeri sînt de opt pene — patru pe umărul drept, patru pe cel stîng — iar coada bifurcată energic.¹²⁾ Ceea ce frapează este lipsa coroanei deasupra capetelor. Iată comentariul dat de Theodorus Bibliander.

Aquila (vulturul) a fost ales din cele mai vechi timpuri ca simbol al puterii supreme, deoarece în popor era considerat regele păsărilor. După cum vulturul în zborul său atinge cele mai înalte culmi, tot așa puterea pe care o reprezenta era sortită să ajungă pe cele mai înalte culmi ale gloriei. În afară de aceasta vulturul își schimbă penele din timp în timp, fiecare schimbare echivalînd cu o reîntinerire care îi dă posibilitatea să zboare mai bine ca înainte. Această însușire a făcut ca temuta pasăre să simbolizeze întinerirea, continuitatea sau eterni-tatea, soartă pe care ideologii o atribuiau imperiului roman, care acum se continua prin cel german. Întreg corpul aquilei marca momentele principale ale acestui imperiu, de la începuturile lui pînă în ajunul prăbușirii sale. Cele douăsprezece pene ale celor două aripi reprezentau domeniile mai importante, din primele două veacuri, în felul cum ur-mează :

1. Iulius Caesar
2. Octavianus Augustus
3. Tiberius
4. Caligula
5. Claudius
6. Claudius Domitius Nero
7. Servius Sulpicius Galba
8. Otho Sylvius
9. Aulus Vitellius
10. Flavius Vespasianus
11. Titus Vespasianus
12. Flavius Domitianus

Cele opt pene de pe umăr închipuiau pe regii barbari, sau conducătorii de neam german care, deși de fapt au determinat împărțirea imperiului și în cele din urmă căderea lui, în interpretarea stemei (penele ce cresc ulterior) ei apar ca cei care au reținut imperiul și nu cei care în realitate au dus la prăbușirea lui. Coada bifurcată era destinată să desemneze pe cei doi generali de origine germană, Ruffinus și Stilicon, considerați continuatorii tradițiilor imperiale în răsăritul și apusul imperiului.¹³⁾

Capetele din părți reprezentau cele două imperii de apus și de răsărit, ce se desprinseseră din același trunchi și care-și urmau fiecare calea fără să uite că formau mlădițe ale aceluiași tulpini, ale aceluiași corp politic. Capul din mijloc, ridicat deasupra celorlalte două, simboliza stăpînirea otomană, cea mai puternică dintre cele trei stăpîniri destinate — după cum se credea — de voința divină aceluiași imperiu.¹⁴⁾ Așadar, ideea care se degajează este aceea de menținere a imperiului indiferent de natura conducerii, ajungîndu-se la concluzia inutilității luptei cu turcii pentru salvarea comunității creștine europene. Comentatorul acestor rînduri s-a ridicat vehement împotriva ideologiei fataliste care generase această concepție politică pe care o numea un act de necredință deoarbe — spunea el — a încuraja și justifica venirea turcilor în Europa înscamnă a înlocui dominația bisericii catolice cu alta mai rea, ca și cum ai înălătura Scylla cu Charibda.¹⁵⁾ Comparația celor două forțe cu cele două stînci legendare îi trezea probabil comentatorului nădejdea că în lupta dintre ele puterea lor s-ar fi anulat reciproc ceea ce, dacă s-ar fi întîmplat, ar fi corespuns mai bine cu direcția evoluției politice a Europei secolului XVI aflată în pragul formării statelor naționale.

Pericolul care l-ar fi constituit răspîndirea unei atare ideologii a făcut ca stema să nu fie pusă în circulație.

Printre cercetătorii problemelor de heraldică românească s-a născut ideea că pasărea din stema Țării Românești ar fi aquilă sau vultur,¹⁶⁾ ca urmare a unor împrumuturi din afară.

Aquilă, vultur sau șoim,¹⁷⁾ orice ar fi, pentru a ajunge la o concluzie trebuie pornit de la premiza că în țările noastre obiceiurile, ca și instituțiile feudale, au avut caracter propriu, după cum și organizarea statelor feudale ține de specificul local, avînd trăsături deosebite față de alte țări,¹⁸⁾ chiar dacă unele influențe exercitate de statele vecine, Ungaria și Polonia, au existat.

Confuzia cu privire la simbolul heraldic românesc poate fi justificată prin faptul că la vremea de început a statului feudal românesc tehnica de lucru lăsa de dorit și execuția pasării în matrice nu era întotdeauna fără reproș. Ținînd seama de simbolistica și spiritul medieval vom încerca în cele ce urmează să determinăm care era de fapt pasărea din stemă. Eliminînd dintru început din discuție aquila sau vulturul, deoarece comentariul de mai sus a stabilit rosturile acestor păsări în heraldică, încercăm a aduce unele elemente în plus în favoarea ipotezei, deja avansate, a corbului.¹⁹⁾

Specificul instituțiilor românești nu a înlăturat trăsăturile general valabile unei societăți feudale, în primul rînd o societate războinică. Deși în țările noastre nu a existat o instituție cavaleriească, ca în apusul Europei, o categorie a războinicilor totuși a existat, iar în funcție de locul ocupat în ierarhia socială a timpului, ei au folosit și semne distinctive heraldice.

Marea boierime românească nu a fost reprezentată simbolic prin blazoane și acest lucru nu a permis ca să se tragă concluzia că în țările noastre nu a existat o practică heraldică. Argumentul nu este hotărîtor căci nici hrisoave în care să apară numirile marilor boieri în dovedește că ele aveau valoare probatorie.

Atît domnii cît și sfatul domnesc se conduceau după „obiceiul pămîntului“ care cu atît mai mult implica un limbaj simbolic, respectat tot atît de mult ca o lege scrisă.

Din studiul primelor sigilii și monede din secolul al XIV-lea din Țara Românească se dovedește că statul era definitiv constituit. Stema este realizată după regulile heraldice. Pornind de la această constatare înseamnă că elementele constitutive ale stemei trebuiau să fi fost mai înainte prezente în spiritul poporului pentru ca să poată fi reprezentative pentru stat. Stema Țării Românești, cunoscută în general ca fiind pasărea cruciată, orientată către dreapta sau stînga, suscită încă posibilități de interpretare în explicarea căreia trebuie să se pornească de la relațiile de vasalitate dintre voevodul român și regele maghiar. În cadrul acestor relații feudale regele suzeran a putut acorda dreptul de a purta blazon unui vasal, dar conținutul stemei, figurile care o formează trebuiau să reprezintă personalitatea celui care o purta.

Stema oferită Țării Românești în condițiile relațiilor suzeran-vasal — relații rupte prin bătălia de la Possada (1330)²¹⁾ — era formată dintr-un scut înclinat spre dreapta, lucru ce în practica heraldică dovedește fie noblețe veche, fie merite deosebite în lupte sau turniruri. După părerea lui C. Moisil, atît Basarabii cît și Bogdăneștii, au folosit scuturi înclinate „deoarece au primit aceste steme în calitate de duci de Făgăraș sau voevozi de Maramureș și că anumiți membri ai familiei s-au distins în lupte sau turniruri. Se explică astfel și pentru ce s-au putut ei impune (Basarabii n.n.) boierilor munteni ca să-i pri-dregătorii nu au existat, și totuși sfatul domnesc a existat și a funcționat permanent. Sigiliile boierești, după părerea lui N. Grămadă, nu conțineau semne distinctive ci erau simple reprezentări geometrice,²²⁾ dar și aici se cuvine să remarcăm că o reprezentare geometrică este tot un element heraldic, după cum folosirea lor pe un sigiliu mească și să-i recunoască suverani“²³⁾. Greu de presupus că la un un popor bine organizat în voevodate, venirea din afară a unui nobil, chiar român, cu stemă acordată, să se fi impus într-atît încît să fie recunoscut voevod. El trebuia în chip firesc să se fi ridicat din rîndurile reprezentanților clasei dominante după ce se afirmaseră prin forță și putere.

Tot în legătură cu momentul acordării stemei Țării Românești, Gh. Brătianu fixează, desigur relativ acest moment, ca fiind cel din jurul anului 1342, în vremea conflictului dintre tătari și regele Ludovic al Ungariei. În această conjunctură politică voievozii români trec de partea Ungariei: „În războiul împotriva tătarilor pe care l-au dus la început sub steagul apostolic al suveranului angevin, era firesc ca voievozii români, care luptau alături de nobilimea maghiară din armatele regelui să poarte și ei o stemă, un semn heraldic... „În scutul fasciat, în coiful cu podoabă de vultur sau bour care constituie mai târziu partea principală a stemei (fig. 3), se află poate elementul cel mai reprezentativ al influenței apusene în țările noastre și al caracterului ei feudal²³⁾.

Este un lucru cunoscut că în lupte se cădea ca fiecare șef militar să aibă semnele lui, dar aceste semne nu erau luate la întâmplare, să apară numai formal reprezentativ pe cîmpul de bătălie, ele erau pentru orînduirea medievală un procedeu cu implicații social-politice foarte severe. Iar apoi aceste semne trebuiau să fi intrat în obișnuință și admise de cei din jurul purtătorului simbolurilor heraldice și nu o influență străină neapărat.

Să urmărim cum arăta, așadar, prima reprezentare a stemei Țării Românești păstrată pe moneda lui Vlaicu (Vladislav I). Moneda are două steme de fapt; pe avers un coif așezat de profil, în vârful căruia se află pasărea cu zborul strîns și capul conturnat la stînga; pe revers un scut despîcat în două, cu primul cartier fasciat și al doilea plin.²⁴⁾ (fig. 4). Dintre aceste două steme principale stema cu scutul despîcat în două a fost cea care a dispărut, lăsînd locul numai stemei cu pasărea cruciată. Dispariția stemei cu scut nu este concomitentă cu momentul întemeierii statului de la sud de Carpați, deoarece acesta se mai menține și la sfîrșitul secolului al XIV-lea. Menținerea ei, puțin cei drept, o socotim că s-a datorat amintirii lui Basarab I și luptei lui pentru independență. De remarcat că această stemă nu a figurat în sigiliul statului, socotindu-se astfel a fi un „blazon“ de familie. Dar Basarabii nu au dispărut, ci au domnit continuu sau aproape continuu pînă la 1715. Stema lor se confunda cu stema țării — corbul — și excludea stema de import angevină.²⁵⁾ Simbolul apărut în vechiul sigiliu al Cîmpulungului este corb²⁶⁾ și nu altă sburătoare mai mare. (fig. 5).

Cu toate că stema cu pasăre s-a constituit ceva mai târziu, corbul, ca simbol, fără îndoială, a fost prezent din vremuri mai vechi. Care-i deci originea acestui simbol și semnificația sa în heraldica românească.

Condițiile grele politice care au existat în perioada de apariție a primelor formațiuni prestatale²⁷⁾ i-a obligat pe locuitori să trăiască mereu cu teama unor năvăliri, să se apere și să-și creeze un suport moral în stare să-i ajute a rezista în vremurile grele. Cum în perioada prefeudală și apoi în evul mediu gîndirea era esențialmente religioasă, concepția politică a îmbrăcat și ea o formă religioasă. căci

ideile religioase erau atunci forme ale motivelor reale și nu simple iluzii,²⁸⁾ iar dogmele bisericii erau în același timp axiome politice.²⁹⁾ Așadar, pentru înțelegerea deplină a semnificației corbului vom apela la ideologia vremii și la reprezentările ei.

Conform mitologiei creștine, corbul era pasărea care ajutase pe prorocul Ilie să reziste în pustiu. De aici corbul a ajuns să simbolizeze rezistența la vremuri de restriște, el este cel care dă forță și vitalitate. Iată versurile din stema țării de pe Biblia lui Ștefan Cantacuzino, din anul 1688 :

„Iară corbulu care au hrănitú pre celú flămînd Ilie aduceți Doamne cu cruce putere și tărie“.³⁰⁾

Corbul poartă cruce în cioc (pasăre cruciată) ca semn al voinței divine de a interveni într-o situație sau alta (fig. 6). În Octoihul aflat la biserica din Cuhea (1750) stă scris în legătură cu misiunea corbului în exemplul citat mai sus.

„Căci ține în gură prea cinstita cruce
Prin care semnul domnului aduce“.³¹⁾

Crucea era și simbolul mîntuirii, ceea ce poate fi pus în legătură cu lupta pentru neamîrnare.

Elemente ale ideologice de altă dată au răzbătut pînă la noi, ele putînd fi găsite în credința folclorică. În lupta dintre bine și rău, din basmele populare, corbul apare întruchiparea forței și rezistenței. Interpelat pe rînd de cei aflați în luptă, corbul trece din partea voinicului — croul pozitiv — se rotește de trei ori deasupra lui pentru ca apoi să-i aducă în cioc un bulgăre de scu și „apă vie“, pentru a-l ajuta să capete puteri noi. De data aceasta, simbolul, în esența lui, rămîne același, deși elementul religios dispare aproape în întregime, singura sa prezență fiind marcată de cele trei rotiri în aer, care pot fi puse în legătură cu cultul trinității, propriu tuturor popoarelor indo-europene, preluat de creștinism, și conform căruia un lucru făcut de trei ori înmănușiază cele trei componente ale forței (supremația, continuitatea, vitejia)³²⁾ între care vitejia ocupă primul loc în cazul de față.

Conform aceleiași credințe străvechi corbul simboliza viață lungă, așa cum își doreau fără îndoială tinerile formațiuni politice, deoarece dintre toate păsările corbul este aceea care trăiește cel mai mult (peste 100 de ani).

Mitologia intrată în psihologia colectivă populară și ca atare în tradiție³³⁾ este o cale care duce la multiplele posibilități de interpretare a semnificației corbului în funcție de poziția sa și de elementele decorative care-l însoțesc. În general corbul este așezat fie pe stîncă fie pe un ienupăr verde³⁴⁾, ceea ce simbolizează rezistență și continuitate (fig. 7). În cazul stemei reprodusă pe Evangheliarul slavonesc (1512)³⁵⁾ corbul se află flancat de doi copaci înfrunziți, (fig. 6), copacii avînd aceiași semnificație ca și ienupărul. Alte elemente decorative care însoțesc pasărea cruciată sînt soarele, luna și stelele, dispuse lateral. Sînt elemente ale naturii care din cele mai vechi timpuri sim-

bolizează viața, cu alte cuvinte lumina fără de care aceasta nu ar exista.³⁶⁾

În ceea ce privește poziția corbului remarcăm faptul că în perioada primelor lui apariții în sigilii sau tipărituri, acesta este reprezentat cu zborul strâns³⁷⁾ (fig. 3, 5), probabil în semn de statornicire, pe cînd începînd cu prima decadă a secolului XVI care coincide cu perioada feudalismului dezvoltat pasărea cruciată are zborul deschis (fig. 6, 7, 8). Acest lucru ar putea fi interpretat ca o exprimare simbolică a tendinței de emancipare a țărilor române în cadrul luptei pentru independență.

Pe două tapiserii din vremea lui Constantin Brâncoveanu, între două steme identice cantacuzinești, apare corbul Țării Românești în plin zbor.³⁸⁾ Oare să fie aici exprimate năzuințele îndrăznețe ale politicii brâncovenesti?

Desigur că posibilitățile de interpretare pot fi încă numeroase, iar o analiză a lor ar permite o mai mare punere în valoare a elementelor autohtone, cu implicațiile cuvenite în mentalitatea epocii, a tradiției pe care au generat-o, dovadă a continuității poporului român pe aceste meleaguri.

1 — K. Marx, F. Engels, *Ideologia germană*, ed. de Stat pentru literatură politică, București, 1956, p. 45.

2 — Fl. Cazan, *Idcea unității europene la umanștii din Germania în prima jumătate a sec. XVI. Analele Universității București, Istorie*; 1970/1 p. 41-51.

3 — *Oratio Proreptica Ioannis Cuspiniani ad sacri Imp. Principes et Procures ut bellum suscipiant contra Turcam*, în *Austria*, 1553, pp. 7, 21 și *De Turcarum origine, religione ac immanissima eorum in Christianos tyrannide*, 1634, p. 19.

4 — I. Cuspinianus, *De caesaribus atque Imperatoribus; Romanis, opus insigne...*, 1561, p. 9.

5 — E. Gevaert, *L'héraldique, son langage et les applications*, Paris, 1923, pp. 46, 47.

6 — A. Pertusi, *Première études en occident sur l'origine et la puissance des Turcs*, în *Association Internationale et Etudes du sud-est européen*, Bulletin XII, 1972, p. 38.

7 — F. Dirimtekin, *Istanbul après la conquête*, Istanbul, 1953, p. 12.

8 — *Ibidem*, p. 7.

9 — K. Marx, F. Engels, *Op. cit.*, pp. 180, 183.

10 — I. Cuspinianus, *De Turcorum origine...* p. 18-21.

11 — M. Guboglu, *Inscripția lui Soliman Magnificul de la Bender*, *Studii*, 1956/2-3, pp. 110-119; vezi și I. Lounclavius, *Annales suhanorum othomanidarum*, Frankfurt, 1558, pp. 444, 484-485.

12 — Bibliander Theodorus, *De Falsis monarchiae romanae...*, Basilca, 1553, p. 20.

13 — *Ibidem*, p. 16.

14 — *Ibidem*, p. 23.

15 — *Ibidem*, p. 26.

16 — „Aquila valahica”. C. Moisil, *Stemele primelor monede românești*, Acad. Rom., Mem. Sect. istorice, III, t. XXI, Mem. 4, 1939, p. 5; N. Iorga, *Sur le blason des princes roumains*, în „La revue héraldique et onomastique Belge”, 1923, extras, p. 2.

17 — O altă ipoteză neîntemeiată este aceea care a încercat să identifice pasărea de pe stemă cu un șoim, ca împrumut tătar. A. Veress, „Originile stemelor țărilor române, în „Revista istorică română”, I, 1931, p. 3.

18 — C. Moisil, *O pagină heraldică românească*, în „Bul. St.”, 1949, nr. 3, p. 1-2.

19 — D. Sacerdoteanu, *Stema lui Dan II în legătură cu familiile Olah și Huniade*, în „Revista muzeelor”, 5, nr. 1, 1968, p. 6. Vezi și E. Vîrtosu... *Din siglografia Moldovei și a Țării Românești*, D.I.R., Introducere, vol. II, Buc., 1956, p. 483.

20 — N. Grămadă, *A existat la Români instituția heraldică?* în „Studii și cercetări istorice”, Iași, XIV, 1936, p. 35.

21 — Vezi G. Popa-Lisseanu, *Cronica pictată de la Viena, Izvoarele istoriei Românilor*, XI, București, 1937, pp. 231.

22 — C. Moisil, *O pagină de heraldică românească veche*, în *Bul. Acad. R.P.R.*, tom I, nr. 3, 1949, p. 4-5.

23 — G. Brătianu, *Originile stemelor Moldovei și Țării Românești*, în „Revista ist. rom.”, Buc., 1931, vol. I, fasc. I, p. 60-61.

- 24 — Același simbol apare și pe nasturii de pe veșmintele găsite în mormântul voevodului de la Curtea de Argeș. Vezi N. Iorga, *Istoria României*, III, Buc., 1937, p. 247.
- 25 — Mircea cel Bătrîn a folosit la ornamentele de la Minăstirea Cozia și vulturul bicfal, deoarece el se trăgea după mamă, Calinicchia, de la Bizanț. N. Iorga, *Sur le blason...* p. 2
- 26 — A. Sacerdoțeanu, *op. cit.*, p. 7.
- 27 — Șt. Ștefănescu, *Țara Românească de la Basarab „Intemceilorul” până la Mihai Viteazul*, Ed. Acad. R.S.R., București, 1970, p. 30 și următoarele.
- 28 — K. Marx, F. Engels, *op. cit.*, p. 36.
- 29 — F. Engels, *Războiul țărănesc german*, ed. politică, București, 1953, p. 49.
- 30 — I. Bianu și N. Hodoș, *Bibliografia românească veche*, I, Buc., Ed. Socec, 1903, p. 283. La fol pe Evanghellerul de la Snagov din 1697, *idem*, pp. 343, 317, 145 etc.
- 31 — Octoihul tipărit în 1750, se află în biserica din Cuhea, p. 1-2; vezi și I. Bianu, *op. cit.*, p. 317.
- 32 — Pentru sensul trinității la popoarele indo-europene, vezi G. Dumézil, *Heur et malheur du guerrier*, Paris, 1969, p. 11-12.
- 33 — Despre importanța și rolul tradiției în istoria neamului românesc, vezi Nicolae Ceaușescu, *Programul Partidului Comunist Român*, Ed. pol., Buc., 1975, p. 156, 161.
- 34 — Călători străini despre țările române, IV, Buc., 1972, p. 320; relatarea soției lui Camillo Cavriolo la Radu Șerban; Corbul cu scut pe plept, (domnul cu sceptrul) simbolizează continuitatea, înălțimea și vitejia domnului (fig. 7).
- 35 — I. Bianu și N. Hodoș, *Bibliografia românească veche*, I, Buc., Ed. Socec, 1903, p. 9.
- 36 — Pravila de la Govora (1640) în I. Bianu și N. Hodoș, *op. cit.*, p. 109.
- 37 — Moneda lui Vladislav I, vezi C. Moisiu, *O pagină de heraldică românească veche*, în *Bul. Acad. R.P.R.*, I, nr. 3-4, 1949, p. 1-2; Sigiliul Cimpulungului, în I. Răuțescu, *Cimpulungul-Muscel*, Cimpulung, 1943, p. 162.
- 38 — Tapiseriile se află în „Muzeul Brincovenesc, de la Mogoșoaia — sala IV.

Fig. 1

Fig. 2

Fig. 3

Fig. 4

Fig. 5

Fig. 6

Fig. 7

Fig. 8